

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
Розділ перший НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО – СКАРБНИЦЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ТА ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ	10
Розділ другий ОСНОВНІ КОМПОЗИЦІЙНІ ПРИНЦИПИ ТВОРІВ ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА	13
Розділ третій ПРОВІДНІ ВИДИ ДЕКОРАТИВНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ	22
Художнє ткацтво	28
Художня вишивка	57
Вибійка	95
Традиційне вбрання українців	114
Витинанка	139
Декоративний розпис	167
Писанкарство	184
Художнє скло та бісероплетіння	206
Художня кераміка	223
Художня обробка дерева	238
Плетіння із природних матеріалів	265
Художня обробка каменю	287
Розділ четвертий ВИКОРИСТАННЯ КРАЄЗНАВЧИХ МАТЕРІАЛІВ НА ЛЕКЦІЙНИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ ЗІ СТУДЕНТАМИ	299
Кролевецькі ткані рушники	300
Волокитинський фарфор	303
Художня обробка деревини на Шосткинщині	310
Боромлянська лозомеблева фабрика	315
Традиційне вбрання на Сумщині	317
Гутництво на Сумщині	321
ПІСЛЯМОВА	323
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	325

ПЕРЕДМОВА

Вища школа – вагомий чинник у вихованні сучасної молоді. Одним із основних завдань мистецької освіти є формування світогляду студента. Важливо не просто підготувати спеціаліста галузі мистецтва, а й виховати в нього патріотичні переконання й погляди, спрямовані на розуміння національної приналежності. Ідея національно-патріотичного виховання особистості втілена в державних документах, зокрема, в Державній національній програмі «Освіта (Україна XXI століття)» (2003), «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013), «Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді» (2015), «Концепції “Нова українська школа”» (2016) підкреслено пріоритетність значення української національної ідеї в системі виховання молоді. Основоположні аспекти діяльності щодо забезпечення якості освіти в Україні визначено в Законах України «Про освіту» (2017).

У сучасних умовах все більше підвищуються вимоги суспільства до процесу навчання та виховання молодого покоління, до формування світогляду сучасного студента, якому серед загальнолюдських духовних цінностей повинні бути властиві національна духовна культура та патріотичні почуття. Одним із основних завдань мистецької освіти є формування національної самосвідомості на основі вивчення народного мистецтва. Науково-творча та навчально-виховна робота із творчою молоддю має на меті сприяти всебічному розвитку особистості, розвивати загальну культуру студентської молоді, залучення її до дослідження культурно-мистецької спадщини свого народу, зокрема, традиційного народного мистецтва свого краю. Саме тому для досягнення цієї мети в освітньому процесі необхідно використати народне мистецтво, історію, фольклор, краєзнавство, культурологію, етнокультурологію, екологічну культуру. Серед них саме народне мистецтво і є тим середовищем,

у якому формуються національні естетичні ідеали, моральні цінності, національна самосвідомість.

Народне мистецтво відіграє велику роль у формуванні творчої особистості молоді, у розширенні знань про культурно-історичну, морально-духовну спадщину свого народу. Виховання мистецької молоді засобами традиційного народного мистецтва спрямоване на формування у студента загальнолюдських цінностей, національної самосвідомості, поваги до історичного минулого, усвідомленого збереження та примноження духовних і мистецьких цінностей.

Декоративне мистецтво є важливою складовою системи художньої освіти, постійно зростає зацікавлення до нього. Організуються курси підвищення кваліфікації вчителів з питань народного мистецтва та народознавства, створюються та відновлюються гуртки і студії різних видів народної творчості. Також у вищих навчальних закладах відкриваються нові факультети мистецького спрямування, де студенти вивчають традиційне народне мистецтво та його різновиди, знайомляться з творчістю сучасних майстрів свого краю. Для студентів спеціальності 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація» закладів вищої освіти впроваджено профільний навчальний курс «Декоративне мистецтво» з практикумом у навчальних майстернях. Звідси і виникла необхідність підготовки навчально-методичного посібника. За задумом авторів він складається із передмови, чотирьох розділів, післямови, переліку використаних джерел. Змістова складова містить методичні матеріали та список рекомендованої літератури до засвоєння навчального курсу за темами, ілюстративний матеріал унаочнює теоретичну складову.

Злободенність проблематики першого розділу «Народне мистецтво – скарбниця загальнолюдських та національних цінностей» полягає у розвитку студентської молоді, як творчих, національно-свідомих особистостей, яким серед загальнолюдських цінностей властиві національна духовна культура та патріотичні почуття, виховання поваги до народних звичаїв, традицій, до національної культури українського народу загалом. Поданий у посібнику матеріал та рекомендації щодо його вивчення сприяють усвідомленню студентами інформації про регіональні особливості розвитку декоративного мистецтва України, про творчість майстрів минулого й сьогодення.

У другому розділі навчального посібника «Основні композиційні принципи творів декоративного мистецтва» йдеться про композиційні засади побудови форми і декору, композиційні прийоми та засоби виразності.

Третій розділ «Провідні види традиційної декоративної творчості» присвячений найбільш поширеним в Україні видам декоративного мистецтва, як-от: художнє ткацтво, вишивка, вибійка, традиційне вбрання, витинанка, декоративний розпис, писанкарство, художнє скло та бісероплетіння, народна кераміка, художня обробка дерева, плетіння із природних матеріалів, художня обробка каменю. Тут же вміщено відомості про історію розвитку та побутування окремих видів мистецтва, про стилістичні особливості регіонів України та технологічні прийоми, подано методичні рекомендації щодо застосування сировини, інструментів, матеріалів для виконання практичних завдань із навчальної програми, доповнено схемами елементів та мотивів, малюнками і термінологічним словником. У цьому ж розділі розглядається основне поняття «традиційність» – роль історичних традицій, спадкоємності та новаторства в народному мистецтві.

Важливими для освітнього процесу є також історичні відомості, що розкривають специфічні особливості розвитку декоративного мистецтва у конкретному регіоні, висвітлені в четвертому розділі «Використання краєзнавчих матеріалів на лекціях та практичних заняттях зі студентами». Так, у розділі подано відомості про кролевецькі рушники, волокитинський фарфор, художню обробку деревини на Шосткинщині, боромлянську лозомеблеву фабрику, гутництво Сумщини, традиційне вбрання на Сумщині.

Головне завдання посібника – розкрити тенденції становлення декоративного мистецтва, позитивний вплив на естетичний розвиток підростаючого покоління творів народного мистецтва, показати способи залучення молоді до вивчення витоків національної культури, розширити та поглибити знання про історію, традиції народного мистецтва, його символіку, прилади, матеріали та техніки виконання виробів, що відносяться до різних видів декоративного мистецтва. Соціально-активну та духовно-багату особистість сьогодні не можливо уявити без глибокого знання історії рідного краю, його національних і культурних традицій. Кожне наступне покоління має виховуватися в народному дусі, на ідеях

та засобах народного мистецтва, історії, краєзнавства, фольклору, рідної мови, звичаїв та обрядів, символіці, природі рідного краю. Серед вищезгаданих засобів особливе місце займає народне мистецтво, адже воно і є тим середовищем, у якому формується світогляд. Народне мистецтво донесло до наших днів естетичні уявлення минулих поколінь, їхні художні смаки та уподобання. Сучасний стан нашого суспільства характеризується зростанням етнічної свідомості народу, посиленням його інтересу до історії та культури, до усвідомлення необхідності збереження традиційного народного мистецтва. Звернення до народного мистецтва, до збереження та оновлення всіх його видів – це усвідомлення духовних традицій, відродження культури українського народу.

Головним завданням вивчення традиційного декоративного мистецтва у вищій школі є формування в молоді загальнолюдських цінностей, виховання здатності художньо-творчого самовираження та самоздійснення в практичній діяльності. Саме тому вивчення декоративного мистецтва, спрямоване на:

- розвиток індивідуальних якостей творчої особистості;
- засвоєння основних понять про різні види народного мистецтва;
- оволодіння техніками та технічними навичками різних художніх ремесел;
- використання засобів декоративного мистецтва в національно-патріотичному вихованні особистості;
- розширення знань молоді про культурно-мистецьку спадщину свого народу;
- розширення знань про традиції, звичаї, обряди, символіку нашого народу;
- вміння самостійно виготовляти твори декоративного мистецтва;
- вміння застосовувати теоретичні знання в педагогічній практиці;
- вміння самостверджуватись і самоздійснюватись в практичній художній діяльності.

Витоки народного мистецтва сягають сивої давнини. З покоління в покоління, від майстра до майстра передаються образи народного мистецтва та відпрацьовані колективним досвідом навички майстерності. Художня цінність цих речей не стала

меншою, а навпаки, із скороченням їх кількості вона зростає. Про це свідчить чисельність проведених в Україні наукових і творчих заходів (виставок, конкурсів, фестивалів, симпозіумів, конференцій, форумів).

Народні майстри впродовж віків освоювали секрети технічної майстерності, формотворення, орнаментування, розвитку художніх образів, що несло в собі мову мистецтва, запозичену в світі природи, в народних звичаях та обрядах. На кращих творах декоративного мистецтва України, свого краю слід навчати студентів бачити і відчувати колір, лінію, форму. Важливість національного спрямування у вихованні підростаючого покоління підкреслювали українські прогресивні діячі, педагоги: Борис Грінченко, Михайло Грушевський, Михайло Драгоманов, Василь Сухомлинський та інші. Національно-патріотичне виховання на традиціях українського народу розглядали у своїх працях багато сучасних науковців, такі як Н. Батюк, О. Гевко, Т. Гребеник, В. Гриньова, О. Дем'янчук, Н. Зацепіна, О. Кісь, Л. Кобзаренко, І. Ковальчук, О. Козлова, Г. Кутузова, Л. Масол, З. Мацішина, А. Мошковська, С. Нікітчина, В. Петрович, Г. Полянська, Н. Савченко, В. Титаренко, Г. Філіпчук, Л. Фірсова та інші.

Історії розвитку осередків декоративного мистецтва в Україні присвятили свої розвідки Є. Антонович, Л. Варава, С. Іваненко, Т. Кара-Васильєва, Д. Кривавич, Е. Литвинець, С. Лупій, В. Мельник, Л. Мельничук, Н. Німенко, В. Овсійчук, О. Опалюк, О. Орлик, М. Селівачов, О. Семенова, А. Соколов, В. Тітарь, В. Черепанова, І. Удріс, Т. Усатенко, Г. Усатенко, Л. Утка, Л. Федевич, І. Яніна та інші.

Розвиток окремих видів традиційного мистецтва українців досліджували О. Білоус, О. Белько, Г. Богатирьова, А. Гаврилюк, О. Васильківська, В. Генік, О. Гирман, М. Гринюк, В. Донченко-Хмара, І. Дудар, Р. Дутка, В. Зайченко, А. Зоїка, М. Калюк, А. Карась, І. Кобизький, А. Коваленко, Л. Коршун, Є. Кочерженко, Л. Метка, В. Міщанин, Р. Мотиль, Г. Ніжнік, Л. Орел, Ф. Петрякова, О. Пошивайло, І. Пурига, Н. Ревенок, С. Романцов, З. Шашук, Ю. Смолій, М. Станкевич, В. Сушко, Н. Телегей, Б. Тимків, В. Ханко, К. Цуркан, М. Чумаченко, О. Школьна, І. Штанкіна, В. Щербак та інші.

Використання засобів декоративного мистецтва в освітньому процесі вивчали К. Астахова, О. Бакієва, Л. Бичкова, І. Білевич,

В. Бойчук, А. Вихрущ, С. Волков, О. Власюк, Л. Гарбузенко, В. Горовенко, Н. Дунаєва, Л. Ейвас, О. Єременко, Н. Калініченко, Т. Касьян, В. Ковальчук, Н. Ковешникова, С. Коновець, І. Красюк, О. Крижановська, О. Крицкалюк, Л. Минтус, Н. Миропольська, Ю. Мазіна, В. Малина, М. Маслов, Т. Мітяшкіна, С. Найдено, Л. Овчаренко, О. Олексюк, В. Орлов, О. Отич, С. Ошурко, Т. Паньок, І. Пацалюк, Л. Плазовська, В. Радкевич, М. Резніченко, Л. Сєрих, С. Ситняківська, Н. Слюсаренко, В. Старченко, О. Стрілець, Г. Черемних, І. Чмелик, Р. Шмагало, О. Щербань та інші.

Системний аналіз широкого кола джерел з даної проблематики дозволив виявити посилення тенденції до зосередження уваги науковців на необхідності модернізації в сучасній системі художньої освіти, особливо в галузі навчання декоративного мистецтва.

Автори висловлюють глибоку та щирю вдячність:

- *за підтримку і ґрунтовну допомогу в роботі професору Ю. А. Лянному, професору А. А. Сбруєвій;*
- *за підтримку і ретельне рецензування роботи професору О. Л. Шевнюк та доценту Л. О. Овчаренко;*
- *за всебічну допомогу в процесі написання навчально-методичного посібника науковому редактору видання професору М. А. Бойченко.*

Розділ перший

НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО – СКАРБНИЦЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ТА ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ

Професійне становлення майбутнього вчителя та фахівця образотворчого й декоративного мистецтва відбувається у природному взаємозв'язку з особистим розвитком. Тому зрілість учителя мистецьких дисциплін як творчої особистості виступає невіддільною складовою розвитку його професіоналізму та зумовлює необхідність набуття нетипових для традиційної освіти вмінь: розкривати учням своє особистісне бачення мистецького твору, активізувати їхні процеси переживання, «відчувати» внутрішній світ іншого, його особистісні потреби; здійснювати діалогове спілкування, імпровізувати.

Національно-патріотичне виховання дітей та молоді – складний процес, який має на меті виховати творчу особистість, формувати в неї загальнолюдські цінності, патріотичну самосвідомість, повагу до традиційного народного мистецтва, вміння зберегти, примножити та передати весь досвід минулого підростаючому поколінню.

Для національно-патріотичного виховання студентської молоді засобами декоративного мистецтва зміст навчально-виховного процесу повинен бути спрямований на забезпечення:

- систематичного впливу засобів традиційного народного мистецтва на формування свідомості студента;
- постійного інтересу студентів до вивчення народного мистецтва;
- послідовності та наступності навчально-виховної роботи;
- залучення студентів до дослідницької роботи;
- роботи із обдарованою молоддю в позааудиторний час;

– самоздійсненню творчого потенціалу студентів у межах діяльності секцій декоративного мистецтва.

Вивчення видів традиційного народного мистецтва є необхідною умовою свідомого й творчого підходу майбутніх вчителів образотворчого й декоративного мистецтва до культурної спадщини свого народу, а також усвідомлення значення традиційного народного мистецтва в духовному та матеріальному житті суспільства. Вивчення традиційних видів народного мистецтва спрямоване на набуття естетичного досвіду та ціннісних загальнолюдських орієнтацій, виховання художнього смаку, активізує творчу діяльність і допомагає самоздійсненню студента в практичній діяльності. Забезпеченню цього важливого процесу засобами декоративного мистецтва підпорядковані такі складові освітнього процесу вищої школи:

- розробка методичних рекомендацій, посібників, підручників;
- факультативи;
- робота секції декоративного мистецтва;
- індивідуальні заняття;
- науково-практичні студентські та викладацькі конференції;
- участь у художніх виставках різних рівнів.

Для розвитку творчого потенціалу студента необхідне постійне перебування його під впливом матеріально-духовної культури. Для вдосконалення навчально-творчого процесу засобами декоративного мистецтва важливо враховувати такі чинники:

- знайомство студентів із різними видами народного мистецтва;
- розширення знань про звичаї, традиції, обряди, символіку, історію народного мистецтва;
- оволодіння техніками та технічними прийомами різних видів народної творчості;
- вміння самостійно виготовляти вироби декоративного мистецтва;
- застосування студентами теоретичних знань в педагогічній практиці;
- самоздійснення та самовдосконалення в художній практичній діяльності;
- формування активної позиції в культурно-мистецькому житті свого регіону;

- формування любові до обраної професії.

У наш час функціональність тієї чи іншої речі, зробленої руками народного майстра, вже не є головною. Цінуються насамперед її естетичні якості. А тому, ознайомившись із декоративним мистецтвом на лекціях, практичних заняттях, уроках, в гуртках, студіях, позашкільних заходах, сучасна молодь має змогу переконатися, скільки потрібно майстерності, вмінь, знань та любові, щоб присвятити свою творчу працю відтворенню та відновленню традиційного народного мистецтва.

Національно-патріотичне виховання у вищих навчальних закладах повинно бути спрямовано на формування у студентської молоді:

- національної самосвідомості;
- загальнолюдських моральних цінностей і високої педагогічної культури;
- шанобливого ставлення до історичного минулого українського народу, його мови та духовних цінностей своєї держави;
- усвідомлення значення збереження та примноження духовних і мистецьких цінностей;
- взаєморозуміння та поваги до інших націй і народів¹.

Отже, народне мистецтво відіграє величезну роль у формуванні національно-патріотичних поглядів і переконань студентської молоді, загальнолюдських цінностей, виховує уміння та навички в художньо-творчій діяльності, збереження зразків та створення нових виробів, спонукає студентів до практичної участі у розвитку цього мистецтва, сприяє вихованню відповідальності за збереження та примноження культурних і духовних цінностей свого народу.

---

¹ Гевко О. Національно-патріотичне виховання студентів вищих педагогічних закладів засобами декоративно-ужиткового мистецтва (автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07). Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2003. С. 7.